
GEOGRAFICKÝ ČASOPIS

60

2008

3

*Luděk Sýkora**

IDIOGRAFICKÁ NEBO NOMOTETICKÁ KONCEPCE V GEOGRAFII: KONTRAPRODUKTIVNÍ ŠPOR O POVAHU A PODSTATU POZNÁNÍ

L. Sýkora: The idiographic or nomothetic conceptions in geography: a pointless dispute about the nature and essence of understanding. *Geografický časopis*, 60, 2008, 3, 42 refs.

The paper reacts to recent contributions of Czech and Slovak geographers to the debate about the role of idiographic and nomothetic conceptions in geographic inquiry and understanding. This kind of debate has been overcome in Western geography. The idiographic and nomothetic conceptions deal with the nature of description of geographical facts and do not offer an adequate framework for their explanation. The paper documents shortcomings of the debate looking at three examples: Hartshorne/Schaefer's discussion about exceptionalism in geography, the theory of geographical organization of Hampl and the concept of the hybrid idiographic-nomothetic nature of geography proposed by Matlovič. It concludes that retaining the prominent position of the issues of nomothetic and idiographic types of inquiry would rather obstruct than stimulate further disciplinary development in our geography.

Kew words: geographic organization, nature of geography, idiographic, nomothetic

ÚVOD

Hampl (2005, p. 12) považuje vyjasnění vztahu idiografického a nomotetického přístupu v geografickém poznání za jeden z klíčových přetrvávajících a dokonce odložených problémů geografického studia. Současná inflace statí na toto téma (Paulov 2006, Matlovič 2007, Hampl 2008) poukazuje na jeho významnost v domácí (české a slovenské) geografii. To je však v kontrastu se zá-

* Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Albertov 6, 128 43 Praha 2, Česká republika, sykora@natur.cuni.cz

padní geografii, kde je otázka idiografického či nomotetického způsobu poznávání reality v posledních desetiletích spíše okrajová. Pozornost je jí věnována v historickém pohledu na vývoj geografického myšlení v souvislosti s příspěvky Hartshorna (1939 a 1955) a Schaefera (1953) a nástupem geografie praktikované jako pozitivistické prostorové vědy (viz např. Cloke et al. 1991, Johnston 1991, Holt-Jensen 1999). V současných diskusích témat, jež sociální geografii hýbou, se však v podstatě neobjevuje (viz např. Cloke et al. 2004, Matthews a Herbert 2004, Castree et al. 2005). To však neznámá, že se do nich nepromítá. Vždyť jde o významnou součást historického intelektuálního dědictví geografie. Neobjevuje se však v podobě replikace diskusí, jež se odehrály před půl stoletím, ale v obecném akceptování významnosti a také specifčnosti, a tudíž komplementarity obou postupů (idiografického i nomotetického) při poznání komplexních jevů, které geografie studuje. Zatímco v západní geografii je problém spojený s diskusí o tom, zda je geografie spíše disciplínou idiografickou či nomotetickou v podstatě překonaný, v domácí geografii jde, jak se zdá, spíše o problém odložený.

Obecné otázky geografie považuji za významnou platformu disciplinární sebereflexe sloužící mimo jiné k mezigeneračnímu předávání nakumulovaného a neustále se vyvíjejícího myšlenkového bohatství. Proto jsem také uvítal Matlovičův (2007) příspěvek zdůrazňující integritu geografického poznání s akcentem na jeho hybridní idiograficko-nomotetickou povahu, i Hamplovu (2008) diskusi alternativnosti nebo komplementarity obou přístupů. Osobně považuji nomotetický a idiografický přístup za vzájemně komplementární a zdůrazňování či přímo zneužívání nadřazenosti jednoho nad druhým za kontraproduktivní. Argumenty vyznívající ve prospěch idiografické či nomotetické povahy geografie je potřebné vnímat jako významné v určité etapě vývoje geografického myšlení, kdy byla diskuse idiografického a nomotetického v podstatě střetem o povahu metodiky výzkumu a poznání, sporem o povahu toho, jaký způsob je považován za vědecký a jaký nikoliv, a zprostředkovaně i mocenským bojem uvnitř geografie. Post-pozitivistické přístupy v geografii však klíčové diskuse posunuly k jiným tématům a poukázaly na určitou krátkozrakost sporu mezi zastánci idiografické a nomotetické koncepce. V domácí (české a slovenské) geografii však pohled na významnost vztahu idiografického a nomotetického do jisté míry přetrvává. Matlovičův (2007) článek vnímám jako pokus o vyrovnání se s tímto historickým dědictvím a překlenutí nerovnovázné duality idiografického a nomotetického v domácí geografii. Hamplovo (2008) pojednání je však přes akceptování komplementarity spíše argumentací ve prospěch nadřazenosti nomotetického pojetí. Rovněž v příspěvku Paulova (2006) můžeme vnímat důraz na přínosy nomoteticky orientovaných výzkumů v geografii.

Hlavním smyslem článku je poukázat na specifčnost a jednostrannost diskuse idiografické a nomotetické poznávací koncepce v geografii. Diskuse vycházela z nevhodně zvolených otázek týkajících se podstaty a povahy geografického poznání. V případě idiografické koncepce byla zdůrazňována unikátnost regionů jakožto objektů geografického poznání a tudíž i problematičnost při hledání univerzálních vysvětlení jejich existence, utváření a charakteru. Nomotetická koncepce sice akcentovala vysvětlení, to však hledala na základě sledování opakovatelnosti charakteristik geografických jevů. K tomu byly rozvíjeny systematické geografické disciplíny při potlačení významu regionální geografie. Vysvětlení založená na odhalení pravidelností v geografickém rozmístění nebo

pouhým statistickým rozložení jevů však neposkytují skutečná vysvětlení, jež by měla spočívat v identifikaci příčin a mechanismů utváření sledovaných jevů a struktur. Příčiny jevů nebo událostí nemají totiž s opakovatelností jevů nebo událostí a tudíž pravidelnostmi nic společného (Sayer 1985, p. 162). Je nutné si uvědomit, že idiografická a nomotetická koncepce se týkají popisu geografických jevů, nikoliv jejich vysvětlení. Z tohoto hlediska jde pouze o dílčí a to nikoliv klíčovou otázku geografického poznání. Přesto je nezbytné se této otázce v domácí geografii věnovat, protože krátkozrakost sporu o idiografickou nebo nomotetickou povahu geografie, jež se v západní geografii odehrála v 50. a 60. letech 20. století, nebyla u nás dosud dostatečně reflektována.

Otázky nomotetické a idiografické koncepce v geografii se pokusím přiblížit kritickou reflexí tří příkladů. Prvním jsou články Hartshorna (1939 a 1955) a Schaefera (1953). Právě zde totiž vidím zdroj jistého nepochopení a dodnes přetrvávající bariéry mezi těmi, co akcentují spíše nomotetické nebo naopak idiografické pojetí geografického poznání. Druhým je teorie geografické organizace Hampla (1971, 1998 a 2006), kterou považuji za příklad aplikace nomotetického poznávacího postupu v regionální geografii. Regionální geografie je zpravidla, a to chybně, ztotožňovaná s idiografickými přístupy. Hamplova teorie přitom tento tradiční stereotyp vyvrací. Za třetí pak diskutuji příspěvek Matlovice (2007) s upozorněním na některé stránky jeho argumentace, které dělení na nomotetické a idiografické spíše posilují než přemostují. Ve všech případech se dopouštím nutného zjednodušení a při interpretaci myšlenek druhých zároveň podstupuji riziko jejich nesprávného výkladu.

SPOR O POVAHU GEOGRAFICKÉHO POZNÁNÍ: SCHAEFER VERSUS HARTSHORNE

Diskuse idiografických a nomotetických postupů v geografii byla před 2. světovou válkou přirozenou součástí konstituování a emancipace disciplíny. Přes dílčí zdůrazňování vyšší významnosti jednoho či druhého postupu panovala shoda o nezbytném provázání obou pohledů. Zcela nového charakteru však diskuse nabyla po druhé světové válce (viz Ackerman 1945 o praktických zkušenostech s využitelností geografických znalostí pro potřeby vlády USA) a zejména s nástupem takzvané kvantitativní revoluce ve Spojených státech. Kvantitativní revoluce vlastně představovala revoltu proti charakteru geografie praktikované na amerických univerzitách, jíž představovala především popisná a do značné míry idiografická regionální geografie. Hlavním smyslem revoluce a paradigmatického posunu v geografii bylo zdůraznění významnosti systematických geografických disciplín a založení výzkumu na nomotetických postupech při využití kvantitativních metod s cílem hledání zákonitostí v prostorovém rozmístění jevů. Nová geografie se konstituovala jako tzv. prostorová věda, která považovala prostorové struktury za samostatný předmět studia geografie. Poznání prostorových struktur pak mělo přinést výsledky vysoké společenské relevance (plánování a prognóza územního rozvoje) a ocenění v oblasti základního výzkumu (poznání zákonitostí a formulace zákonů prostorového rozmístění a lokalizace jevů). Šlo vlastně o radikální spor o charakter geografie (a to zejména v oblasti metodické) v němž zastánci nomotetického způsobu poznání s důrazem na jeho vědeckost odmítli idiografické postupy.

Symbolem tohoto sporu o povahu geografie se stal článek Schaefera (1953) *Exceptionalism in geography: a methodological examination*. Schaefer hned

v úvodu svého pojednání zdůrazňuje vývoj, změny a neustálé korekce přístupů a teorií a to včetně úplného odmítnutí dosud přijímaných konceptů. Jde o poměrně ilustrativní příklad v duchu teorie vědeckých revolucí Thomase Kuhna (1997). Fred Schaefer se ve svém článku soustředil na dva stěžejní body. Prvním byla kritika geografie za zdůrazňování výjimečnosti svého postavení v systému věd na základě výjimečnosti předmětu svého studia a soustředění větší části svého výzkumu na výjimečné, specifické a zvláštní jevy. Kritiku přitom zaměřil na práci Richarda Hartshorna (1939) *The nature of geography*, jež reprezentovala chorologickou koncepci geografického poznání ve své době široce přijímanou nejen v USA. Hlavním cílem Schaeferova pojednání pak bylo nastínění alternativního pohledu na geografii, který by ji postavil do rovnocenné pozice vůči ostatním disciplínám. Hartshornovu koncepci totiž považoval za nevědeckou a tudíž problematickou pro prosazení se geografie mezi ostatními disciplínami. Aby byla geografie vědou, nesmí zůstat u popisu, nýbrž musí své úsilí směřovat k vysvětlení. Vysvětlení pak Schaefer spojuje s hledáním zákonitostí a formulací zákonů. Cílem práce geografa má být hledání zákonitostí v prostorovém rozmístění jevů. Schaefer tak jednoznačně prosazoval nomotetickou povahu geografického poznání jako tu, která zajistí statut vědy pro geografii a zvýší společenskou relevanci a prestiž jejích výsledků.

Podle Schaefera musí geografie věnovat pozornost prostorovému rozložení jevů a nikoliv jevům samotným. Podobně mají geografa zajímat prostorové vztahy a nikoliv již vztahy ostatní. Jde o názor zdůrazňující autonomii „prostorového“, který se značně rozšířil během tzv. kvantitativní revoluce a vedl k pojetí geografie jako prostorové vědy. To bylo později v rámci kritiky pozitivizmu v geografii označeno jako prostorový fetišizmus a odmítnuto. Z množství debat na toto téma si připomeňme například diskusi sociálních vztahů a prostorových struktur (Soja 1980, Gregory a Urry 1985).

Nomotetická prostorová věda Schaeferova stříhu se zaměřila na sledování těch jevů, jež je možné analyzovat kvantitativními technikami a sledovat jejich konfigurace v prostoru (v územních jednotkách většího teritoriálního celku). Důraz byl přitom kladen na ty jevy a jejich kombinace, kde je možné vysledovat jejich opakování. Opakovatelnost v rozmístění (v domácí geografii se používá termín pravidelnost) pak byla povýšena na zákonitost a potažmo mohl být formulován zákon. Typickým příkladem takového zákona je pravidlo velikosti a pořadí (rank-size rule – Zipf 1949). Jako další příklad mohou sloužit modely generalizující změny v prostorové mobilitě obyvatel (Zelinsky 1971). Vysvětlení je pak zpravidla odvoláním na zákon nebo zákonitosti. Vysvětlení založená na generalizaci opakujících se jevů, neboli pravidelnostech, se stala předmětem kritiky ze strany post-pozitivistických směrů v geografii (viz například Sayer 1985 a 1992).¹

¹ Sayer (1992) rozlišuje mezi extenzivním a intenzivním výzkumem. Extenzivní výzkum představuje generalizaci založenou na podchycení opakujících se jevů a to bez ohledu na příčiny k těmto jevům vedoucí. Intenzivní výzkum se soustředí na vybrané jevy, jež jsou utvářeny společnými mechanismy. Jejich zdrojem jsou shodné strukturální principy – klíčem k poznání je uchopení příčin a podmínek. Na rozdíl od intenzivního výzkumu nenabízí generalizace vysvětlení, ale pouze obecnější popis jevů. U generalizace však jde pouze o ty jevy, kde vzhledem k jejich opakovatelnosti lze zobecňovat. Jevy neopakovatelné generalizace ignoruje. Ty však rovněž mohou být součástí extenzivního výzkumu (což Sayer opomíjí) idiografické povahy. Podstatné je, že generalizace specifické jevy ignoruje, zatímco mohou být považovány za podstatné v rámci intenzivního výzkumu.

Schaefer vysvětlení v geografii založené na hledání pravidelností, zákonitostí a formulování zákonů spojuje se systematickými geografickými disciplínami. Je si vědom složitějších konfigurací jevů v území, nicméně předpokládá, že vysvětlení složitého lze složit ze soustavy zákonů týkajících se dílčích prvků teritoriálních konfigurací. Každou konkrétní situaci, místo nebo region považuje sice za unikátní, ale s tím, že je lze do značné míry vysvětlit na základě kombinace již formulovaných zákonů týkajících se dílčích prvků teritoriálních struktur. Schaeferovo uvažování o způsobu vysvětlení je tak svojí povahou redukcionistické (celek lze vysvětlit na základě vysvětlení jeho částí) a to při odmítnutí holismu (celek má svébytné vlastnosti – „emerging properties“, jež nelze mechanicky odvodit pouze ze znalosti jeho částí).²

Schaeferova geografie je, jak ji sám nazval, morfologická, tj. založená na sledování prostorového rozmístění jevů a formulování zákonů tohoto rozložení. Zároveň je ahistorická; sledování procesu utváření jevů ponechává jiným vědám. Za hlavní nástroje geografické analýzy Schaefer považuje mapy a statistické korelace prostorového rozložení různorodých jevů. Geografii tak primárně vymezil na základě metodiky a předmětu výzkumu. Bez ohledu na ontologickou povahu objektu geografického studia se přiklonil k epistemologickému vymezení geografie jako disciplíny založené na nomotetických, zákonitosti hledajících postupech.

Hartshorna, který za jádro geografie považuje regionální geografii Schaefer obvinil z udržování geografie jako popisné, idiografické a tím pádem nevědecké disciplíny. Roli regionální geografie spatřuje v poloze aplikace poznatků systematických disciplín v konkrétním území. Akcent na vědeckost geografického poznání, které Schaefer spojil s nomotetickými postupy, se tak zprostředkovaně promítl do pohledu na dualitu regionální geografie a systematických geografických disciplín, kde regionální geografii považuje za idiografickou a systematické disciplíny za nomotetické. Z důrazu na nomotetický způsob poznání pak vyplývá nadřazenost systematické geografie.

Sám Hartshorne (1939 a 1955) zdůrazňuje dualitu geografie ve smyslu členění na systematické geografické disciplíny a regionální geografii. Zároveň však hovoří o jejich integritě v rámci geografie. Systematické a regionální geografie představují dvě strany jedné a též mince a Hartshorne poukazuje na jejich vzájemnou doplňkovost, která je nezbytná k podchycení celkové teritoriální variability. Vždyť se obecné zákonitosti týkající se jednotlivých jevů projevují poněkud odlišně v různých teritoriálních kombinacích a kontextech. Hartshorne navíc zdůrazňuje, že tuto dualitu nelze směřovat s dualitou idiografického a nomotetického způsobu poznávání. Systematické geografie totiž musí kromě obecných zákonitostí rovněž studovat a zohledňovat řadu unikátních jevů a rysů. Regionální geografie pak při syntetické interpretaci regionálních celků využívá obecné koncepty a principy a bez rozvoje systematických disciplín se neobejde. Dualitu idiografického a nomotetického Hartshorne zcela odmítá. Vždyť cílem geografie ani jiné vědy není buď jenom konstrukce zákonů, nebo pouze

² Redukcionismus je zejména v přírodních vědách dominujícím názorem. Na jeho slabiny poukazují zejména environmentální disciplíny studující komplexní systémy. Ke kritice redukcionismu viz např. Anderson (1972). K holismu pak viz např. teorie systémů (Von Bertalanffy 1968) nebo teorie komplexních systémů (pro přehled viz Manson 2001).

popis unikátního. Na úrovni jednotlivého badatele či specifického výzkumu je možné praktikovat analýzy dílčích jevů v rámci systematických disciplín nebo naopak integrující syntetický přístup regionální geografie popř. kombinovat obojí ve vybraných složkách krajinné sféry a regionech. Kombinace poznatku pak přináší nezbytnou synergii.

Hartshorne vidí geografii jako chorologickou disciplínu, jež studuje teritoriální diferenciaci ve smyslu odlišností mezi jednotlivými regiony. Územní diferenciaci přitom nevnímá jen jako teritoriální odlišnosti vybraných jevů (tak jak je zpravidla studují systematické disciplíny), ale především jako odlišnosti mezi komplexními (jde o Hartshornem použitý termín, pozn. autora) kombinacemi těchto jevů v odlišných regionech. Důraz přitom klade na ty jevy, které jsou charakteristické pro dané teritorium a podstatné pro utváření celkové územní diferenciaci. Zohledněny přitom musí být nejen jevy, které lze měřit a kvantifikovat, ale i jevy, které nelze přímo změřit (snahou by nicméně mělo být zachytit jejich případné důsledky). Při studiu a interpretaci regionálního komplexu tak geograf uvažuje nejen jevy a vztahy, jež je možné díky jejich povaze zobecnit, nýbrž také celou řadu jevů a vztahů, jež jsou svým charakterem unikátní. Geograf se přitom snaží identifikovat obecné principy vztahů mezi jevy v území, jež je možné zachytit a aplikovat ve více územích. Typ a charakter těchto vztahů však vyplývá z Hartshornova systému teritoriální klasifikace. Jde v podstatě o regionalizaci založenou na skladebnosti vnitřně homogenních územních jednotek. Při skládání jednotek nižšího řádu do celků vyššího řádu je přitom respektována územní kontinuita a uplatňována postupná generalizace při udržení maximální vnitřní podobnosti a maximální vnější odlišnosti od okolních celků. Obecné principy vztahů mezi jevy se pak opakují v regionech stejného typu, ať již jde o fyzicko-geografické oblasti nebo kulturní oblasti (v pojetí Sauera 1925).

Hartshornův systém teritoriální klasifikace je územní typologií, generalizovanou na několika měřítkových úrovních. Vzhledem k tomu, že každý typ homogenního regionu se svojí povahou liší od ostatních typů, Hartshorne dospěl k závěru, že hlavní zákonitostí regionální diferenciaci je unikátní charakter každého typu regionu a regionální geografie tak nemůže dospět k formulaci vlastních obecně platných principů. Interpretace v regionální geografii je tak obtížnější než v systematických disciplínách, protože se nelze opřít o obecné zákonitosti. To však nesnižuje vědeckou hodnotu poznání regionální geografie. Vždyť existence obecných zákonitostí není cílem poznání, ale pouze prostředkem i když významným k pochopení reality. Regionální geografie při své syntetizující popisné interpretaci zaměřené na co nejpřesnější zachycení regionu využívá obecné koncepty a empirická zjištění dílčích analýz systematických disciplín.

Zatímco se Richard Hartshorne (1939) ve své práci *The nature of geography* snažil o široký, inkusivní, konsensuální a svým způsobem konzervativní pohled na geografii, článek Freda Schaefera (1953) představoval poměrně ostře vedený útok s cílem definovat geografii úzce, metodicky, na základě ve své době úspěšného modelu praktikovaného ve značné části přírodovědných disciplín. Schaefer přitom poměrně nekorektně reinterpretoval Hartshornovu práci tak, aby vyhovovala předkládané kritice, proti čemuž se Hartshorne (1955) vzápětí ostře ohradil. Schaefer vnitřně kritizoval běžnou akademickou praxi, pro argumentaci v akademickém článku a svůj útok si však vybral publikaci, která s běžnou pra-

xí popisné regionální geografie neměla mnoho společného. I přes jistou nekoherentnost, Schaefer poukázal na jisté slabiny geografie. Následný mohutný rozvoj systematických disciplín a to zejména v oblasti výzkumných metod, zaměřený na detailní a exaktní analýzy prostorového rozmístění jevů, modelování a predikci se snažil některé z dřívějších nedostatků odstranit. Ve stínu takového rozvoje však zůstala významná nevyřešená otázka. Je regionální geografie skutečně primárně idiografická a interpretativní s tím, že využívá výsledky analytického výzkumu systematických disciplín? Právě spojování idiografické povahy poznání s regionální geografii a dominantní nomotetickou orientací výzkumu se systematickými disciplínami považují za přetrvávající vnitřní problém v geografii. Omezují možnosti vzájemného obohacování se regionální a systematické geografie. V tomto smyslu Šhaeferův útok zabrzdil snahy o integraci různých forem geografických výzkumů, tak jak o nich pojednával Hartshorne.

REGIONALIZACE A NOMOTETICKÁ SCHRÁNKA GEOGRAFIE: HAMPL

Přestože Hartshorne (1939 a 1955) zdůrazňoval integritu regionální a systematické geografie, za jádro a vrchol disciplíny považoval regionální geografii. Jejím předmětem pak bylo studium územních částí zemského povrchu (regionů) a to na základě poznání komplexních kombinací jevů v těchto regionech se vyskytujících a také studium odlišností mezi regiony prostřednictvím srovnání těchto komplexních kombinací jevů, unikátních pro každý typ regionu. Hartshornem zvolený způsob systematického rozčlenění zemského povrchu na regiony, tj. regionalizace založená na vymezování homogenních regionů, vedl k důrazu na specifickou a unikátnost každého typu regionu. Zde pak můžeme hledat jednu z příčin toho, proč byla regionální geografie považována za idiografickou a tím pádem neodpovídající progresivním snahám o zvědečnění disciplíny. Další příčinou byla obecná percepce značné subjektivity regionálního výzkumu (Sauer 1924). Zatímco nomotetické postupy spojené s metodami kvantitativní analýzy nabídly určitou objektivizaci a tak i řešení této otázky v metodické oblasti, pojetí objektu studia regionální geografie jakožto unikátního jevu přetrvávalo. Hampl (1966) ve svém příspěvku k teorii regionu konstatoval: „Různorodost a neopakovatelnost regionů je tak markantní, že řada geografů zdůrazňovala jako jediné správné pouze konkrétní sledování a do jisté míry odmítala zkoumání teoretické“.

Teoretické chápání podstaty a charakteru regionu přitom Hampl považuje za jádro „celé geografické teorie“ (Hampl 1966, p. 97). Jak je však možné dosáhnout teoretického uchopení, když „regiony jsou velmi různé a každý je individualizovanou jednotkou“ (Hampl 1966, p. 98) Hampl nám nabídl odpověď. Regiony považuje za objektivně existující jednotky (Hampl 1966). Tím se významně liší od Hartshorna (1939, pp. 571-572), pro něhož jsou regiony umělým konstruktem sloužícím k poznávání rozmanitých komplexů jevů v území. Hampl však regiony vnímá jako funkčně integrované, samostatně existující celky. Na druhou stranu ovšem konstatuje značnou uvolněnost, proměnlivost až nestabilitu takové integrace a významné odlišnosti její podstaty i síly mezi regiony na stejné a zejména odlišných měřítkových úrovních. Regiony, které nazývá komplexně-geografické, řadí po bok jiných celků reality, ať již jde o atom, molekulu, organismus, planetu či galaxii. Podle Hampla je celý svět diferencován

na mnoho „mikrosvětů“, je „jakýmsi systémem systémů“ (Hampl 1966, p. 105). Tyto mikrosvěty jsou vzájemně skladebné a rozložitelné a vytvářejí poměrně složitý vnitřně integrovaný a hierarchicky organizovaný systém. V jeho rámci geografické regiony zauímají postavení definované měřítkem/řádovostní úrovní, vývojovou složitostí a komplexitou (Hampl 1998). Z hlediska měřítka se regiony na pomyslné ose propojující atom a galaxii nacházejí zhruba uprostřed. Podstatnější je vývojová složitost. Regiony vymezené jako funkční jednotky nejvyšší komplexity v sobě zpravidla integrují prvky nejvyšší vývojové složitosti (člověka, společnost). Nejvýznamnější charakteristikou funkčních, objektivně existujících geografických regionů je pak jejich komplexita, tj. rozmanitost vnitřní skladby z hlediska druhového charakteru dílčích prvků, zahrnující jejich v podstatě celou škálu (anorganické, organické a společenské) s tím, že vývojově nejvyšší prvky a složky se aktivně a nejvýznamněji podílejí na utváření a proměnách charakteru komplexní organizace geografického regionu.

Na region může být nahlíženo jako na jednotku s nejvyšší singularitou (Hampl 1966). Výjimečnost regionů je daná mimořádnou vnitřní rozmanitostí prvků, jež je utvářejí, a různorodostí vnějších podmíněností. Tyto faktory ve svém spolupůsobení vytváří do určité míry regionálně specifické a tudíž neopakovatelné kombinace. Na druhou stranu jsou regiony utvářeny podobnými principy, které je historicky formují, vnitřně integrují a diferencují a specifikují jejich postavení v celcích vyššího řádu. Hampl se ve svých pracích soustředil právě na poznání těchto principů. Mezi nejvýznamnější patří hierarchie regionů (a do jisté míry korespondující hierarchie středisek osídlení) ve smyslu posloupnosti mikro, mezo a makro regionálních struktur a to při zohlednění principu skladebnosti a spíše implicitním akceptování vztahu podřízenosti a nadřízenosti mezi jednotlivými úrovněmi. Dalším příkladem je nodální region, nebo lépe řečeno princip nodality (dominantní postavení sídla jež je jádrem regionu, dané jeho střediskovými funkcemi sloužícími jeho zázemí a také závislostí jádra na funkcích zajišťovaných zázemím) jakožto základní znak vnitřní organizace komplexních geografických mikroregionů. Významnou je i charakteristika asymetrického rozložení souboru regionů z hlediska jejich velikostních charakteristik (Hampl takové rozložení nazývá hierarchickým). Regiony stejné řádovostní úrovně se shodnými základními funkčními znaky (např. výše zmíněné nodální komplexní mikroregiony) jsou mezi sebou asymetricky diferencované z důvodu jejich „geografické“ polohy (tou Hampl myslí pozici v rámci hierarchie regionů), jež reflektuje v podstatě unikátnost vnitřní skladby každého komplexního regionu i jeho polohy v rámci celku, to vše umocněné historickou kumulativností nerovnoměrného rozvoje. Takové asymetrické rozložení se v případě komplexních geografických regionů opakuje na každé měřítkové úrovni. Hampl tak v souladu s Korčákem (1973) hovoří o opakovatelnosti a tím i pravidelnosti nepravidelností statistického rozložení komplexních geografických jevů/objektů (regionů) hodnocených na základě jejich velikostně významových charakteristik. Charakter geografické organizace reality se však mění s vývojem společnosti a tak Hampl věnuje významnou pozornost i měnící se podstatě regionální integrace a diferenciaci na jednotlivých měřítkových úrovních a jejímu průběhu do charakteru hierarchické organizace regionů různých řádovostních hladin (zatímco dominantní trendy územní koncentrace a zvětšování územně integrovaných celků pokračují, jejich nositeli se postupně stávají vývojově vyšší prvky).

Hampl tak svojí prací vytvořil v podstatě nomotetický rámec regionální geografie a tímto i rámec geografie jako celku. Regionální geografii, kterou, domnívám se, považuje za jádro geografického poznání, tak povýšil z hlediska vědeckosti poznání na roveň ve své době nomoteticky rozvíjeným systematickým geografickým disciplínám. Postavení systematických disciplín v rámci geografie naznačil v jejich úloze při studiu základních charakteristik regionu (Hampl 1966). Každý region má totiž vedle komplexní struktury (systém druhově odlišných prvků – komplexů nižšího řádu a nižší úrovně komplexity – jež jsou zásadní pro fungování, formování a rozvoj regionu) i strukturu komponentní (komponentou či složkou se přitom rozumí soubor druhově podobných prvků, například půdy nebo průmysl). Domnívám se tudíž, že systematické geografické disciplíny a jejich výstupy Hampl nepovažuje za výslednou formu geografického poznání, ale za významný dílčí prvek k celkovému poznání přispívající. Se skutečností své doby, kdy za vědeckou byla považována nomotetická systematická geografie, zatímco regionální geografie byla pejorativně označována za popisnou, idiografickou a nevědeckou, a s vlastním přesvědčením o významnosti syntetického regionálně geografického poznání se Hampl vyrovnal tak, že svojí práci věnoval nomotetickým aspektům regionálního systému, jakožto základní kostře geografické organizace reality.³

Přestože Hampl (2006 a 2008) svojí pozornost zaměřil na nomotetické aspekty geografické organizace reality, zdůrazňuje komplementaritu idiografických a nomotetických postupů. „V podstatě se vždy jedná o určitou míru idiografičnosti/nomotetičnosti v poznávacím úsilí a především o nezbytnou kombinaci obou přístupů“ (Hampl 2008). V jeho pojetí však nejde o kombinaci rovnovážnou. Hovoří o částečném podřízení idiografických přístupů nomotetickým (Hampl 2008) a o „návnaznosti idiografického na nomotetické, které je konec konců rozhodující“ (Hampl 2008). Hampl se ve svém pohledu na geografickou organizaci reality soustředí na poznání pravidelností/zákonitostí organizace komplexních geografických systémů. Pravidelnostmi přitom rozumí opakovatelnost krajně nerovnoměrného (asymetrického) rozložení velikostních znaků geografických celků. Při svém hodnocení se tak věnuje vybraným vnějším znakům komplexních systémů, a to těm, u nichž je možné sledovat opakovatelnost a tím pravidelnost, již je potažmo možné povýšit na zákonitost. Jde o nomotetický postup, který využívá především statistickou syntézu (Korčák 1973) a pouze sekundárně, a spíše ilustrativně je doplněn o diskusi vybraných principů, které jsou v pozadí zjištěných pravidelností. Hampl (2008) uváděné empirické příklady dokumentují jednostrannou orientaci na nomotetické poznávací postupy. Příklad deklarované kombinace a komplementarity idiografického a nomotetického zde chybí.

Přes nespornou hodnotu poznání pravidelností vnějších znaků komplexních geografických systémů (zejména pak výrazně asymetrického velikostního rozrůznění částí těchto systémů) by se úsilí geografů mělo spíše zaměřit na hledání

³ Přes nespornou hodnotu zůstala jeho unikátní práce ve světové geografické teorii prakticky nevyužitá, protože je v podstatě neznámá (výjimkou je domácí teorie sociální geografie, jež je s Hamplovou teorií naopak často ztotožňována). Důvodů můžeme najít několik. Za hlavní považuji to, že výsledky nebyly v zahraničí publikovány v době jejich vzniku. V současnosti by bylo nezbytné přizpůsobit slovník a používané koncepty těm oblastem vědy, kde je o tento typ poznání zájem (např. některé části environmentálních věd a diskuse spojené s teoriemi komplexních systémů).

funkční podstaty a příčin geografické organizace. A to nejen těch, které spíše až sekundárně zdůvodňují již zjištěné pravidelnosti. Pravidelnosti v opakování vnějších znaků nelze zaměňovat za podstatu, jak ostatně argumentuje většina post-positivistických směrů ve svých kritikách pozitivizmu v geografii. Podstatné přitom nemusí vést k utváření opakujících se znaků geografických systémů, nýbrž i k velmi unikátním jevům a charakteristikám jevů. Podřízení idiografického nomotetického vede k redukcí poznání pouze na vybrané stránky reality. Významové rozlišení se přitom neodehrává po linii podstatné či nepodstatné z hlediska utváření a proměn geografických systémů, ale po linii opakovatelné či individuální (ovšem často nesprávně zaměňované za podstatné/nepodstatné) z hlediska sledování vnějších znaků prvků těchto systémů. Opakovatelnost však není nositelem kauzality (Sayer 1985) a pouhý popis nalezených pravidelností nám vysvětlení utváření a proměn komplexních geografických systémů nenabídne. Založení geografické teorie na odvozování explanace z existence pravidelností (Hampl 2006, p. 389), tak nelze přijmout.

Velmi významným přínosem Hampla je nicméně upozornění na specifickou povahu pravidelností geografických systémů a to opakovatelnost asymetrického (hierarchického) rozrůznění částí celku. Takové rozrůznění totiž ukazuje na netriviálnost příčin, na mnohonásobnou vnitřní a vnější podmíněnost utváření komplexních systémů. Geografie již více než tři desetiletí hledá cesty k vysvětlení utváření a proměn geografických jevů a systémů, aniž by se omezovala buď na nomotetické či idiografické postupy. Kritika pozitivizmu ukázala, že takzvaná statistická syntéza zaměřená na podchycení pravidelností v distribuci geografických jevů nemůže zastoupit syntézu věcnou. Nezbytné je podchycení mechanismů utváření, vývoje a transformací komplexních dynamických geografických systémů a to při zdůraznění role hlavních nositelů, kteří mechanismy uvádějí v chod (aktérů v případě sociálně-geografického subsystému a přírodních sil u fyzicko-geografického subsystému). V zájmu poznání pak geografie využívá poznatků disciplín specializovaných na poznání dílčích konstituentů, jež tvoří geografické systémy. Interdisciplinarita a půjčování si z jiných disciplín je nezbytnou součástí konstrukce vysvětlení komplexní geografické organizace. Zatím se však nedaří doplňování specializovaných poznávacích postupů o zpětnou syntetizující integraci dílčích zjištění do obecného explanačního modelu komplexní organizace dynamických geografických systémů. Geografické poznání se spíše soustřeďuje na případové a tím z geografického hlediska spíše idiografické studie dokumentující sice určitou platnost obecných jevů a procesů, ale při zdůraznění variability a nahodilosti v různorodých geografických kontextech. Jde v podstatě o doplnění výsledků nomotetických poznání specializovaných disciplín (ekonomie, sociologie, geomorfologie) o zvláštnosti vyplývající z odlišností geografických kontextů. To často zůstává v poloze konstatující specifčnost situací a upozorňující na nezbytnost kontextualizace poznání. Výsledkem je explicitní rezignace poststrukturalismu na možnost zobecňování poznatků a konstrukci teorií a konceptů s univerzální platností. Méně časté jsou snahy o utváření nadstavbových teorií, které by poznatky specializovaných disciplín integrovaly s geografickými principy organizace reality (jejichž reflexe je stále spíše marginální). Úspěšným příkladem mohou být například koncepty prostorové dělby práce, ať již v podání teorie prostorové dělby práce (Massey 1979 a 1984) nebo teorie nové mezinárodní dělby práce (Cohen 1981). V posledních letech však v geografii sílí hlasy poukazující na nezbytnost uchopit vý-

znamné a svou povahou komplexní společenské a environmentální problémy (globální klimatické změny, ekonomická globalizace, udržitelný rozvoj, terorismus, přírodní rizika, atd.) a vedoucí k diskusi klíčových otázek geografie týkajících se společenské relevance geografických výzkumů (Cossons 2004, Murphy 2006), specifikování jádra geografického poznání (Dicken 2004) a aplikace holistických a syntetických postupů při poznání komplexních systémů (Massey 1999, Matthews a Herbert 2004).

HLEDÁNÍ TMELU: MATLOVIČ

Spor nomotetické versus idiografické poznávací koncepce v geografii je nutné vnímat jako konfrontaci odlišných pohledů na to, co je považováno za podstatné stránky reality a potažmo předmětu studia geografie. Kritika druhého pojetí přitom často bývá i strategií zviditelnění vlastního názoru a pojetí (vědeckého) poznání. Hledání pravdy (Hampl 2006, p. 396) je totiž spojené i s jejím šířením, ke kterému je úspěch daný zviditelněním se subjektu šíření významnou podmínkou. Pouze úspěšná reprezentace obrazů reality formuje společenskou znalost světa, v němž žijeme. V případě sporu nomotetické versus idiografické poznání hrálo navíc velmi významnou roli jeho spojování s vědeckostí geografického výzkumu. Prosazování nomotetického jako jediného správného vědeckého postupu vedlo k odsunování značné části geografického poznání do podřadného postavení. Zdůrazňování vědeckosti a nevědeckosti v souvislosti s nomotetickým, respektive idiografickým způsobem poznání je přitom kontraproduktivní. Matlovič (2006a) považuje pokračování této dichotomie za vysloveně škodlivé. Velmi proto oceňuji Malovičovu snahu o syntetizující, integrující a inkusivní přemostění zdánlivě konfliktních pojetí (Matlovič 2006a, 2007), která představuje cestu k plnohodnotnějšímu pochopení reality.

Matlovič se nejdříve snaží vypořádat s charakteristikou nomotetického a idiografického přístupu a následně pak nabízí platformu integrující oba přístupy. Při vzájemné konfrontaci idiografického a nomotetického Matlovič (2006b) asociuje jejich dualitu s celou sadou binárních protikladů, jako například kvalitativní – kvantitativní, lokální – globální, holistický – redukcionistický, atd. Přestože lze vystopovat jistou míru asociace mezi těmito kategoriemi. Není vhodné ji absolutizovat a stavět je do paralelního postavení. Kritický rozbor tohoto v akademické literatuře rozšířeného a přitom zavádějícího postupu nabízí Sayer (1989 a 1991). Pokud je smyslem argumentace podpora integrity geografie, pak rovněž není dobré rozdílnosti v percepci idiografického a nomotetického nadále posilovat využíváním spojitosti s řadou dalších binárních kategorií (i když jde o ilustrativní příklad). Takováto reprezentace totiž rozdělení na nomotetické a idiografické spíše podtrhuje než aby vedla k jeho přemostění a integraci. O uvedených binárních protikladech je také možné uvažovat jako o osách v mnoha-dimenzionálním prostoru, které spolu nejsou ani rovnoběžné ani nesvírají „pravý úhel“.

Matlovič (2007) za kardinální otázku považuje využití postupů, které překonají různorodou povahu vedle sebe položených poznatků, metod, konceptů a teorií a dovedou je integrovat do celku založeného na vzájemném se doplňování a jednotné znalosti zdánlivě protichůdných charakterů. Ve své snaze upozornit na potenciál integrace geografického poznání přichází s myšlenkou hybridní idiograficko-nomotetické povahy geografie (Matlovič 2007). Představuje kon-

cept hybridního charakteru objektu studia geografie poukázáním na pět základních složek krajinné sféry, které později redukuje v třidimenzním konceptu místa, potažmo modelu objektu studia geografie. Ten zahrnuje a) materiální (geo) sféru anorganické a živé přírody, b) materiální (geo)sféru lidské společnosti, c) nemateriální (geo)sféru lidské společnosti (zahrnující noosféru a kyberféru). Poznání první výše jmenované dimenze přitom spojuje s nomotetickým způsobem poznávání, druhou s nomotetickými i idiografickými přístupy a poslední s idiografickými postupy. V hybridní povaze objektu studia geografie tak Matlovič hledá i zdůvodnění pro koexistenci idiografického a nomotetického pojetí. Třidimenzní model jinak jednotného (i když hybridního) objektu studia geografie se stává i zdůvodněním pro integraci idiografického a nomotetického do společného celku a to na základě vzájemného se doplňování při poznávání dílčích složek krajinné sféry.

Existence idiografického a nomotetického pojetí je záležitostí poznávací, epistemologickou. Rovněž Matlovičův třidimenzní model je poznávacím a tak epistemologickým konstruktem. Matlovič vlastně nabízí model předmětu studia geografie, tj. způsobu poznávání krajinné sféry. Ten spočívá v jejím rozčlenění na tři sféry, kdy k poznání každé z nich se podle Matloviče využívá odlišná kombinace idiografických a nomotetických postupů. Sféry však tvoří tři nerozlučné aspekty jednoho integrálního celku a tak poznání nutně završuje syntéza propojující a sjednocující poznatky idiografické a nomotetické povahy.

Přes celkovou sympatii k Matlovičově pojetí a zejména důvodům s nimiž argumentuje ve prospěch syntézy a holistického pojetí v geografii, nesouhlasím s Matlovičovým spojováním dílčích objektů studia (specifických geosfér) buď s idiografickými nebo nomotetickými postupy (jde v podstatě o podobné zjednodušení jako výše uvedené propojení řady binárních protikladů). Nomotetické, stejně jako idiografické postupy, se totiž uplatňují při poznávání každé z dílčích krajinných sfér. Jistá nerovnováha při jejich uplatňování při studiu jednotlivých geosfér je přitom dána nerovnoměrností poznání, jež je do jisté míry ovlivněna jejich vnitřní složitostí a zprostředkovaně i úrovní a charakterem dosaženého poznání.

Otázkou je, zda při snaze o integraci geografického poznání a argumentaci ve prospěch holismu a syntézy je vhodné poněkud jednostranně zdůrazňovat hybridní povahu objektu studia geografie, tj. krajinné sféry. Zatímco je předmět studia strukturován dimenzemi, které považujeme za vhodné a účelné při poznávacím procesu, objekt studia má integrální, celistvou a jednotnou povahu. Z ní by měl vyplývat i argument ve prospěch holistických, syntetizujících a integrujících přístupů. Zdůraznění vnitřně hybridní povahy objektu studia odlišnostmi v poznávacích postupech a následně spíše mechanické propojování jejich výsledků se mi nejeví jako nejvhodnější způsob holistického poznání. Na druhou stranu objekt studia geografie není amorfní, nýbrž je vnitřně strukturován. Čím složitější a vývojově vyspělejší objekt, tím rozmanitější postupy a metody jsou potřeba k poznání jeho rozmanitých stránek a zejména jeho vnitřní organizace a vztahů vnější koexistence. Podle těchto stránek pak objekt pro účely poznání vnitřně strukturujeme a specifikuje objekty studia dílčích systematických subdisciplín. Jediný objekt studia zároveň může být a zpravidla je reflektován vícero způsoby uchopení a tak i multiplicitou předmětů studia. U předmětného uchopení navíc dochází k vývoji a proměnám spojeným s paradigmatickými po-

suny ve vědě. U složitějších a dynamicky se vyvíjejících systémů, které studuje mimo jiné disciplíny i geografie, se může významně proměňovat i povaha vlastního objektu studia (viz například vliv globalizace nebo postsocialistické transformace na světový systém a uspořádání v Evropě), a tudíž ve zvýšené míře stimulovat i adaptace předmětu studia reflektující nezbytnost důkladnějšího poznání nových a neprobádaných aspektů reality. Hybridní povahu má tak naše poznání, které musí být do určité míry schematizující a vnitřní kontinuum a integritu objektu štěpí na dílčí části, které je pak možné snadněji uchopit specifickými postupy, metodami a nástroji. Hybridní povahu má pak zpravidla i zpětné často spíše mechanické skládání mozaiky znalostí (viz například regionální geografie známá ze školních učebnic). Vhodné je však posouvat se k integrovanému uchopení a pochopení vnitřní organizace a strukturace komplexních celků (což je žádoucí směřování regionální geografie). K tomu je však nezbytný posun od uvažování o vnitřně hybridním objektu studia k jeho pojetí jako sice vnitřně diferencovaného nicméně celkově integrovaného systému.

Možný rámec takového integrovaného poznání předkládá Hampl (1971, 1998 a 2006). Nazývá je poznáním komplexním, jež je specifické pro studium komplexních, dynamicky se vyvíjejících systémů a to těch, jejichž mnohostrannost, složitost a tím i komplexnost je nejvyšší (komplexní dynamické systémy studují i fyzici, biologové, psychologové; ty však podle Hampla můžeme považovat za relativně speciální nebo semi-komplexní v porovnání se systémy ekologickými či geografickými). Nejvyšší komplexitu vykazují podle Hampla (1998 a 2006) fyzickogeografické, sociálněgeografické a komplexněgeografické systémy. V podstatě jde o přírodní, společenské a vzájemně integrované přírodně-společenské nebo také ekologické systémy, a to vnímané v jejich konkrétní podobě, tj. neabstrahující od jejich časoprostorové dimenze. Komplexní pojetí však nepředstavuje studium složitých systémů v jejich totalitě, nýbrž soustředění na nejpodstatnější aspekty jejich historického utváření a proměn, vnitřní integrace a diferenciací a postavení v rámci širšího prostředí systémů vyšších řádů. Podstatu poznávání komplexní organizace však nelze spojovat pouze s identifikací pravidelností v distribuci velikostních charakteristik geografických celků (jako je tzv. hierarchické rozrůznění) nebo identifikací základních funkčně-strukturálních znaků geografických celků (jako je např. nodální povaha sociálně-geografických mikroregionů). Nomotetická jednostrannost komplexního geografického výzkumu v Hamplově pojetí ukazuje pouze dílčí a poněkud jednostranný pohled na složitost objektu geografického zkoumání.

Matovič (2007) v předloženém konceptu místa jakožto objektu geografického výzkumu (tímto vymezením však není ve shodě s obecně přijímanou krajinou sférou) ukazuje některé z perspektiv rozvíjených v posledních desetiletích v geografii, které například Hampl nereflektuje. Přestože Matovič argumentuje ve smyslu poznání tří podstatných stránek objektu studia, jeho model je především epistemologický a spíše bych ho vnímal jako příspěvek k diskusi předmětu studia regionální geografie. Jde přitom o model inkusivní snažící se integrovat širší škálu pohledů na rozmanité stránky studovaného objektu. Do takového modelu je možné zahrnout i aspekty geografické organizace reality identifikované Hamplem. Model však zůstává spíše epistemologickým upozorněním na vnitřní rozmanitost objektu studia. Není modelem geografické organizace místa, jeho vnitřní diferenciací a integrity jakožto i zasazení do celku vyššího řádu. Může

však být vodítkem, jež by studium míst a regionů respektující nomoteticky vyextrahovanou schránku geografické (regionální) organizace reality (v duchu Hamplovy teorie) nesmírně obsahově obohatilo. Dostáváme se tak k otázce pro geografii zásadní, kterou je předmět studia regionální geografie. Ta v poslední době přitahuje stále více pozornosti. Její pojednání je však již nad rámec této diskuse idiografického a nomotetického způsobu poznání v geografii.

ZÁVĚRY

Idiografičnost a nomotetičnost jsou poznávací postupy sloužící k poněkud odlišným způsobům uchopení jedné a též reality, a to položením důrazu na její odlišné charakteristiky. Idiografické poznání zdůrazňuje unikátní stránky jevů, událostí či procesů v realitě. V geografii je idiografické spojováno s unikátním charakterem komplexních geografických celků – regionů. Nomotetické poznání naopak akcentuje význam těch jevů, událostí a procesů a jejich charakteristik, jež je možné považovat za univerzální. V geografii bylo přitom univerzální spojováno s opakovatelností charakteristik studovaných jevů a hledáním pravidelností při využití kvantitativního statistického vyhodnocení. Pravidelnosti pak byly ztotožňovány se zákonitostmi. Formulování zákonů na základě generalizace morfologických znaků prostorových struktur (Schaefer 1953) však není jediným způsobem hledání zákonů. Zákony, ovšem zcela jiné povahy, je možné identifikovat i na základě konceptualizace struktur univerzálně ovlivňujících vnější pozorovatelné znaky reality⁴, tak jak akcentují politicko-ekonomické přístupy v geografii. Například marxismus v geografii upřednostňuje abstraktní výzkum struktur (viz Sayer 1992), který nadřazuje sledování jevů a událostí, ať již studovaných na základě nomotetického či idiografického pojetí. Diskuse idiografického a nomotetického tudíž není pro geografii univerzální. Je specifickou záležitostí, která měla svůj význam v historickém vývoji disciplíny a týká se jen jedné dílčí stránky předmětu geografického studia – sporu o to, zda jsou pro poznání důležité pouze ty znaky, jež je možné zobecnit nebo i znaky unikátní. Takovou otázku však například realismus (Sayer 1985 a 1992) považuje za nepodstatnou a zdůrazňuje význam vysvětlení jevů na základě poznání mechanismů a struktur, které nelze přímo pozorovat a tudíž ani kvantifikovat. Přitom jde o nalézání podstatných principů, vztahů a mechanismů jež zásadně ovlivňují jevové stránky reality. Přeceňování role nomotetické versus idiografické koncepce v geografii je tak nutné vnímat jako jistou jednostrannost a omezenost pohledu na předmět geografického studia. Zdůrazňování nadřazenosti nomotetického nad idiografickým takovou jednostrannost nadále umocňuje.

Otázka idiografické či nomotetické povahy geografického poznání měla ve své době poměrně prominentní postavení, jelikož byla spojována s definicí podstaty disciplíny s ohledem na její postavení v systému věd. Vnitřním diskurzem konstruovaná dichotomie nomotetického a idiografického však ukázala krátkozrakost parciálních a jednostranných pohledů v geografii. Povýšení jednoho pohledu nad druhý na základě spojování podstaty reality, objektu studia a vědeckého poznání s pravidelností a opakovatelností nebo naopak s jedinečností

⁴ V takovém případě hovoříme o nomologickém pohledu (zákony hledající, nikoliv však na základě opakovatelnosti vnějších znaků), jehož protikladem je kontextualizující pohled, zdůrazňující odlišnost projevů v rozmanitých geografických a historických kontextech.

a specifíčnosti je nesprávné a vede k redukcionismu v chápání mnohostrannosti světa. Otázce je užitečné se věnovat jako příkladu sloužícímu k poučení se z historických chyb. Z hlediska současné geografie bychom idiografické a nomotetické měli vnímat jako vzájemně se doplňující pohledy na jeden z mnoha aspektů studované reality.

Príspevek vznikl za podpory MŠMT v rámci výzkumného záměru MSM 0021620831 „Geografické systémy a rizikové procesy v kontextu globálních změn a evropské integrace“ a Fulbrightovy komise v rámci projektu „Complex Geography: Searching for the Core of the Discipline“ realizovaného v akademickém roce 2006-2007 na Department of Geography, Dartmouth College, New Hampshire, USA.

LITERATURA

- ACKERMAN, E. A. (1945). Geographic training, wartime research, and immediate professional objectives. *Annals of the Association of American Geographers* 35, 121-143.
- ANDERSON, P. W. (1972). More is different. broken symmetry and the nature of the hierarchical structure of science. *Science*, 177, 393-396.
- CASTREE, N., ROGERS, A., SHERMAN, D., eds. (2005). *Questioning geography*. Oxford (Blackwell).
- CLOKE, P., CRANG, P., GOODWIN, M., eds. (2004). *Envisioning human geographies*. London (Arnold).
- CLOKE, P., PHILO, CH., SADLER, D. (1991). *Approaching human geography: an introduction to contemporary theoretical debate*. London (Chapman).
- COHEN, R. B. (1981). The new international division of labour, multinational corporations and urban hierarchy. In Dear, M., Scott, A. J., eds. *Urbanization and urban planning in capitalist society*. London and New York (Methuen), pp. 287-315.
- COSSONS, N. (2004). Presidential address: annual general meeting of the royal geographical society (with the Institute of British Geographers) 7 June 2004. *The Geographical Journal*, 170, 267-271.
- DICKEN, P. (2004). Geographers and “globalization”: (yet) another missed boat? *Transactions of the Institute of British Geographers*, 29, 5-25.
- GREGORY, D., URRY, J., ed. (1985). *Social relations and spatial structures*. London (Macmillan).
- HAMPL, M. (1966). Příspěvek k teorii regionu. *Sborník Československé společnosti zeměpisné*, 71, 97-114.
- HAMPL, M. (1971). *Teorie komplexity a diferenciacie světa, se zvláštním zřetelom na diferenciaci geografickou*. Praha (Universita Karlova).
- HAMPL, M. (1998). *Realita, společnost a geografická organizace: hledání integrálního řádu*. Praha (Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje).
- HAMPL, M. (2005). *Geografická organizace společnosti v České republice: transformační procesy a jejich obecný kontext*. Praha (Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje).
- HAMPL, M. (2006). Sociální geografie: proměny tematické orientace i přetrvávání výchozích problémů studia. *Geografie – Sborník ČGS*, 111, 382-400.
- HAMPL, M. (2008). Nomotetická nebo idiografická geografie: alternativnost nebo komplementarita? *Acta Geographica Universitatis Comenianae*, 50, v tlači.
- HARTSHORNE, R. (1939). The nature of geography: a critical survey of current thought in the light of the past. *Annals of the Association of American Geographers*, 29, 173-658.

- HARTSHORNE, R. (1955). "Exceptionalism in geography" re-examined. *Annals of the Association of American Geographers*, 45, 205-244.
- HOLT-JENSEN, A. (1999). *Geography: history and concepts*. London (Sage Publications).
- JOHNSTON, R. J. (1991). *Geography and geographers: Anglo-American human geography since 1945*. London (Edward Arnold).
- KORČÁK, J. (1973). *Geografie obyvateľstva ve statistické syntéze*. Praha (Universita Karlova).
- KUHN, T. (1997). *Struktura vědeckých revolucí*. Praha (Oikoymenth).
- MANSON, S. M. (2001). Simplifying complexity: a review of complexity theory. *Geoforum*, 32, 405-414.
- MASSEY, D. (1979). In what sense a regional problem? *Regional Studies*, 13, 233-243.
- MASSEY, D. (1984). *Spatial division of labor: social structures and the geography of production*. New York (Methuen).
- MASSEY, D. (1999). Space-time, "science" and the relationship between physical geography and human geography. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 24, 261-276.
- MATLOVIČ, R. (2006a). Geografia – hľadanie tmelu (k otázke autonómie a jednoty geografie, jej externej pozície a inštitucionálneho začlenenia so zreteľom na slovenskú situáciu). In Matlovič, R., Ira, V., eds. *Vývoj, súčasný stav a perspektívy slovenskej geografie v 21. storočí*. *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis, Folia Geographica*, 9, pp. 6-43.
- MATLOVIČ, R. (2006b). K problematike hľadania platformy symbiózy idiografického a nomotetického spôsobu produkcie geografických poznatkov. *Geografická revue*, 2, 25-39.
- MATLOVIČ, R. (2007). Hybridná idiograficko-nomotetická povaha geografie a koncept miesta s dôrazom na humánnu geografiiu. *Geografický časopis*, 59, 3-23.
- MATTHEWS, J. A., HERBERT, D. T., eds. (2004). *Unifying geography: common heritage, shared future*. London and New York (Routledge).
- MURPHY, A. B. (2006). Enhancing geography's role in public debate. *Annals of the Association of American Geographers*, 96, 1-13.
- PAULOV, J. (2006). K problému idiografickosti a nomotetickosti geografie s osobitným zreteľom na regionálnu geografiiu. *Acta Geographica Universitatis Comenianae*, 47, 27-33.
- SAUER, C. O. (1924). The survey method in geography and its objectives. *Annals of the Association of American Geographers*, 14, 17-33.
- SAUER, C. O. (1925). The morphology of landscape. *University of California Publications in Geography*, 2, 19-54.
- SAYER, A. (1985). Realism and geography. In Johnston, R. J., ed. *The future of geography*. London and New York (Methuen), pp. 159-173.
- SAYER, A. (1989). Dualistic thinking and rhetoric in geography. *Area*, 21, 301-305.
- SAYER, A. (1991). Behind the locality debate: deconstructing geography's dualisms. *Environment and Planning A*, 23, 283-308.
- SAYER, A. (1992). *Method in social science: a realist approach*. London, (Routledge).
- SCHAEFER, F. K. (1953). Exceptionalism in geography: a methodological examination. *Annals of the Association of American Geographers*, 43, 226-249.
- SOJA, E. W. (1980). The socio-spatial dialectic. *Annals of the Association of American Geographers*, 70, 207-225.
- VON BERTALANFFY, L. (1968). *General system theory: foundations, development, applications*. New York (Georgie Brazillier).
- ZELINSKY, Z. (1971). The hypothesis of the mobility transition. *Geographical Review*, 61, 219-249.
- ZIPF, G.K. (1949). *Human behavior and the principle of least effort*. Cambridge, MA (Addison-Wesley).

Luděk Sýkora

**THE IDIOGRAPHIC OR NOMOTHETIC CONCEPTIONS
IN GEOGRAPHY: A POINTLESS DISPUTE ABOUT THE NATURE
AND ESSENCE OF UNDERSTANDING**

The paper reacts to the recent debate in Czech and Slovak geography about the role of the idiographic and nomothetic conceptions in geographic inquiry and understanding. It argues that this kind of debate has been overcome in Western geography. Post-positivist approaches have shifted the discussion to other themes and shown that the dispute between the advocates of idiographic and nomothetic approaches was ill-founded. The idiographic and nomothetic conceptions deal with the nature of description of geographical facts and do not offer an adequate framework for their explanation. However, the accent on the idiographic versus the nomothetic nature of geography is still an important issue in Czech and Slovak geography. The paper attempts to document some of the shortcomings of the debate looking at three examples. In the first instance, the paper offers a critical interpretation of Hartshorne/Schaefer's discussion about exceptionalism in geography and points to the inadequacy of the nomothetic conception of explanation in geography. An explanation that refers to the regularity in the occurrence of phenomena does not actually offer a causal explanation, it does not tell us what causes something to happen. Furthermore, the conflict about "the nature of geography" between Schaefer and Hartshorne is primarily seen as a power battle within the discipline for the superior role of nomothetic methods. The advocates of nomothetic methods represented them as assuring objectivity and law-like theoretical results of investigation and thus the scientific status of the discipline. However, this approach reduced geographical work to mere description of spatial patterns. Secondly, attention is given to the theory of geographical organization by Hampl. The theory applies the nomothetic approach to regional geography, stressing the regularity in the unevenness of the distribution of geographical phenomena as the natural outcome of the complex organization of geographic systems. While it documents that regions can be conceptualized as universal phenomena (contrary to their generally assumed uniqueness) it abstracts from their many constitutive characteristics that cannot be subsumed under the theoretical nomothetic framework. Thus, it is in its nature one-sided and reductionist. Finally, the paper offers a sympathetic critique of the concept of hybrid idiographic-nomothetic nature of geography proposed by Matlovič. Despite an agreement about the complementariness of the two approaches, it does not agree with the justification of the duality of nomothetic or idiographic epistemologies referring to the hybrid ontological character of geography and with following somewhat mechanistic relation of either nomothetic or idiographic approaches to particular areas of geographical inquiry. It argues that representation of geography segmented according to binary oppositions related to either nomothetic or idiographic conceptions can, contrary to the original intentions, strengthen the role of this duality in geography. The paper concludes that the debate about the idiographic or nomothetic nature of geography played an important role in the historical development of geographical thought. However, there is no reason for the prominent position of this duality in contemporary geography. Retaining the central position of the issues of the nomothetic and idiographic types of inquiry in Czech and Slovak geography would rather obstruct than stimulate further disciplinary development.

Translated by author